

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію Коцура Віталія Вікторовича
«Національні меншини України в контексті суспільно-політичних
трансформацій 90-х рр. XX ст. – поч. XXI ст.» на здобуття наукового
ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – Історія
України.**

При виборі критеріїв оцінки такого роду наукової роботи як дисертаційне дослідження увага традиційно звертається на кілька ключових моментів. Для мене це – актуальність і суспільна значущість проблеми, яку ставить за мету вирішити автор, участь автора у науковому дискурсі за зазначеною проблематикою, новизна як у постановці проблеми, так і у досягненні результатів дослідження, методологія дослідження і методи, завдяки застосування яких ці результати здобуваються, технологія викладу матеріалу і ступінь логічності її пов'язаності з висновками; вклад автора у розробку проблематики, межі можливого практичного застосування результатів дослідження. Підставою для оцінки дисертації Віталія Коцура і висловлення власних думок і суджень є результати особистого досвіду (рецензента) включеності у науковий і політичний дискурс у контексті етнонаціональної проблематики (публікації, участь у міжнародних і вітчизняних наукових зібраннях, експертні оцінки з тих чи тих аспектів проблематики, евалюація власного доробку вітчизняними і зарубіжними фахівцями).

Отже, щодо актуальності проблеми, винесеної у титул дисертації, то вважаю за необхідне акцентувати увагу на таких моментах:

1) сьогодні етнічність, на якій базується формування національних меншин, за твердженням провідних фахівців у царині її дослідження, зокрема із Центру вивчення етнічності і громадянства (Брістоль, Велика Британія), є однією з найхарактерніших рис сучасних соціальних структур,

індивідуальної ідентичності, транснаціональних мереж, громадянства... (www.bristol.ac.uk/media-library/sites/ethnicity/migrated/.../ethnicity10.pdf);

2) у сучасному світі практично не існує етнічно гомогенних країн: відомий американський дослідник етнічності Джеймс Фієрсон (James Fearson), беручи до уваги спільноти, котрі складають принаймні 1,0 % населення тієї чи тієї країни, ідентифікував 820 етнічних та етнорелігійних груп у 160 країнах світу (Fearson J. Ethnic Structure and Cultural Diversity around the World: A Cross-National Data Set on Ethnic Groups. (<http://web.stanford.edu/group/ethnic/workingpapers/egroups.pdf>); у міжнародній базі даних GREG (вона фіксує етнічні групи, прив'язані до певної території) представлено 929 етнічних груп (<https://www.prio.org/utility/DownloadFile.ashx?id=1305&type=publicationfile>);

3) Україна є також країною з поліетнічним складом населення: за даними переписів населення та підрахунками вітчизняних дослідників, тут проживають носії, щонайменше, 130 етнічностей, частина з яких структурувалася у національні меншини;

4) активізація дискурсу щодо ролі національних меншин у суспільному розвитку поліетнічних країн; до речі, це ґрунтовно відтворено у розрізі саме його наукової частини, яка стосується національних меншин, у дисертаційному дослідженні Віталія Коцура завдяки фаховому аналізу доробку українських та зарубіжних дослідників (с. 35-89);

5) інтенсифікація в Україні політико-ідеологічних дискусій стосовно ролі національних меншин у соціальному розвитку українського суспільства.

На моє переконання, усі згадані й інші чинники (які беруться до уваги вітчизняними й зарубіжними науковцями) актуалізації дослідження питань етнічності та місця у них національних меншин як різновиду етнічних спільнот, враховані автором дисертації при визначенні наукової значущості анонсованої у назві дисертації проблеми.

Серед низки позитивних моментів, які, на мою думку, визначають високу якість роботи і дослідницьку вправність Віталія Коцура, пропоную звернути увагу на такі:

- 1) автором вдало обрана назва дисертації: він концентрує увагу не на процесах, а саме на суспільно-політичних трансформаціях (які самі по собі можуть бути частиною тих чи тих процесів), що дозволяє більш чітко проаналізувати суб'єктність-об'єктність національних меншин, пов'язаною з їх необхідністю реагувати на виклики турбулентних ситуацій, які супроводжують Україну у зазначений у дисертації період;
- 2) введено у науковий обіг і фахово проаналізовано великий масив фактологічного матеріалу, що, за вправно вибудованої методологічної стратегії (с. 101-102), яка базується на релевантних для такого роду досліджень методах (у рамках концептуальних підходів – примордіалізму, інструменталізму, конструктивізму та в етносимволічній, соціально-психологічній, транснаціональній теоріях) дозволяє робити обґрунтовані наукові висновки про роль національних меншин у суспільно-політичному розвитку українського суспільства (вплив трансформацій на національні меншини та *vice versa* - вплив національних меншин на трансформації). Важливо, що при цьому враховується міжнародний контекст формування ситуацій довкола національних меншин з його сучасними трендами, котрі відтворюються у зарубіжному науковому дискурсові у вимірі конкретних українських реалій (див. підрозділ 1.2);
- 3) автор професійно виявив себе і у спробах проаналізувати базові терміни, якими він користується у дослідженні, передусім пов'язаними з парасольковими поняттями «етнічність» та «національна меншина» (с. 102-110). Ним подаються їх визначення, передусім терміну і у більш широкому розумінні поняття «національна меншина». Щоправда, тут варто було би звернути увагу на той факт, що, починаючи від перших їх дефініцій в українській соціогуманітаристиці, на моє глибоке переконання, вони у

наступних не несуть нового змістовного навантаження, а лише додають ті чи ті нюанси. Автор, подаючи різні точки зору і дещо делікатно утримуючись від арбітрних суджень формує платформу для подальших дискусії з питань визначення змістовного наповнення, щонайперше, поняття «національна меншина». Це знову ж таки свідчить про його зрілість як фахівця-дослідника і є важливим елементом для розгортання подальшого наукового дискурсу у цьому контексті;

4) особливої уваги заслуговує об'єктивний аналіз нормативно-правової бази (законодавчої – законів і, власне, нормативних актів, зокрема урядових установ), яка безпосередньо, або опосередковано стосується національних меншин, а у більш широкому смислі – етнонаціональних відносин (с. 120-154). У цьому контексті варто відзначити два моменти: а) представлений огляд законів та різного роду нормативних актів показує, яким чином формувалося і, що надзвичайно важливо, може розвиватися правове поле функціонування національних меншин як стабільного компонента етнонаціональної структури в українському соціальному просторі і яким чином вибудовуються відношення владних утворень та національних меншин, а також певною мірою відтворює картину впливу владних структур на перебіг суспільно-політичних трансформацій, які безпосередньо стосуються національних меншин; б) у дисертації (що особливо варто підкреслити) не лише перераховуються законодавчі акти й нормативні документи та їх основні положення, але й подаються факти про їх практичну реалізацію (зокрема через представлення діяльності товариств національних меншин). Як на мене, у цьому аналізові доречно було би згадати про історичний «Закон Української Національної Республіки про національно-персональну автономію» (22 січня 1918 р.) та можливості тяглості демократичних засад формування нинішньої державної етнонаціональної політики. У даному контексті хотілося би також побачити авторську оцінку розгортання дискусії довкола розробки проекту Закону України «Про

концепцію державної етнонаціональної політики України», підготовленого Експертною радою Міністерства культури України з питань етнополітики (2018 р.), та можливого нового законопроекту про національні меншини. Зверну увагу, що у дисертації міститься аналіз попередніх зусиль (на початку 2000-х рр.) розробки концепції етнонаціональної політики України (с. 209 і далі);

5) важливим для розуміння ролі національних меншин у суспільно-політичних трансформаціях є твердження автора про необхідність переосмислення «спільного українсько-російського історичного минулого, яке несе у собі політичні спекуляції довкола таких питань, як суверенітет, територіальна цілісність, мова, кордони, армія – визначальні маркери незалежної України, особливо в умовах російсько-українського геополітичного і військового протистояння» (с. 175). З огляду на важливість цього твердження, на мій погляд, автору варто було би, принаймні, у загальних рисах запропонувати основні напрямки такого переосмислення, що дало б можливість досягнути роль українців російського походження у нинішніх трансформаційних умовах. У цьому контексті вважаю дискусійним питання про вживання терміну «російська національна меншина» у політичному дискурсі, наприклад, пов'язаному з функціонуванням мов в українському соціальному просторі. Не буду розгортати глибоку дискусію у межах захисту дисертації Віталія Коцура, обмежусь лише наступним: національна меншина є структурованим компонентом у суспільстві проживання (це передбачає наявність громадських організацій, культурницьких товариств, медіа тощо, діяльність яких конкретно спрямована на відтворення, підтримання й розвиток своєї етнічності). Цього сьогодні ми не спостерігаємо у випадку з «руськими» в Україні (більш детально: *Volodymyr Yevtukh. Russkiye in Ukraine: myth versus realities or vice versa // Ethnicity: Ukrainian Perspectives. General Introduction. Warsaw-Kyiv, 2013*). Якщо і є деяка активність у цьому контексті, то вона скоріше

політизована і пов'язана з пропагандою ідей «руського мира», на чому у дисертації наголошує автор дисертації;

б) особливої уваги в оцінці дисертаційного дослідження Віталія Коцура заслуговують сюжети, пов'язані з міжнародним контекстом. Ця увага цілком виправдана: передусім, самі дослідження такого феномена як «національна меншина» розпочиналися науковцями зарубіжних країн. Скажімо, у Сполучених Штатах Америки, Канаді, у деяких європейських країнах дослідницька історія цього феномена і пов'язаних з ним явищ має місце більше століття; у західних країнах напрацьована солідна регуляторна база відносин владних структур та представників різноманітних етнічностей (закони, концепції, нормативні акти тощо). Історико-соціальний розвиток України тісно пов'язаний з таким як сусідніх з Україною країн (Білорусь, Польща, Росія, Румунія, Словаччина, Угорщина), де сформувалися українські національні громади у висліді перебування частин українських земель у складі цих країн та і внаслідок сучасних міграцій, так і територіально більш віддалених (США, Канада, країни Південної Америки), де вихідці з України існують як діаспорні національні меншини. Національні меншини, етнічними батьківщинами яких є Польща, Румунія, Угорщина тощо, постійно перебувають під пильною увагою владних структур і громадських організацій цих країн. Автор, враховуючи низку згаданих чинників, веде мову про спроби впливу на Україну й намагання корегувати її етнонаціональну політику (настирлива пропаганда ідей «руського мира»), на формування етнополітичної поведінки тих чи тих національних меншин, котрі вже давно конституювалися як стабільні компоненти етнонаціональної структури українського суспільства (як приклад у дисертації наводиться угорська національна меншина, болгарська національна меншина - підрозділи 7.2, 7.3). У дисертації дається адекватна оцінка таким спробам зовнішнього впливу, особливо агресивним намаганням Російської Федерації сформувати думку про загострення «національного питання» в Україні через

розповсюдження фейків про нібито дискримінацію «російськомовного населення»; втягненню РПШ в антиукраїнську політику РФ, особливо в окупованому Криму (с.395 та інші);

7) автор резонно звертається до аналізу політизації національних меншин (с. 399-404), яка виявляється у їхній діяльності, зокрема під впливом інформаційних потоків (з боку Російської Федерації) та націоналістичних політичних партій (це особливо очевидно на Закарпатті). До речі, таке звернення має під собою ґрунт і свідчить про те, що В. Коцур враховує чітко виражений тренд політизації етнічності взагалі, що останнім часом властивий поліетнічним країнам. Таким трендам необхідно давати адекватну оцінку у спробах втягнути національні меншини у політико-ідеологічні дискусії, які останнім часом активізуються в українському суспільному просторі. Фактологічний матеріал, долучений до аналізу у дисертації, творить солідне підґрунтя для такої оцінки;

8) автор показав себе активним актором наукового дискурсу, який розгортається довкола проблем національних меншин не лише у вітчизняному, але й у більш широкому дослідницькому просторі (підтвердження цьому: а) чимала кількість наукових публікацій – монографії, статті, тези – у вітчизняних і зарубіжних виданнях; б) участь у різного роду наукових зібрань – конференціях, круглих столах, семінарах (як в Україні, так і за її межами); в) формулювання авторських гіпотез та оцінок місця національних меншин у контексті суспільно-політичних трансформацій в Україні);

9) важливим вислідом виконаного дисертаційного дослідження (з врахуванням інших праць Віталія Коцура) є те, що він, послуговуючись вагомою джерельною базою (підрозділ 1.3), глибоким знанням вітчизняної й зарубіжної літератури, переконливо формулюючи свої власні судження, впевнено входить у міжнародний науковий дискурс з етнонаціональної

проблематики, яка невпинно актуалізується у поліетнічних країнах сучасного світу;

10) висновки, запропоновані у дисертації, логічно впливають із проаналізованого матеріалу й адекватної оцінки ситуацій, які склалися у сфері етнонаціонального розвитку українського суспільства в обраний для дослідження історичний період.

Високо оцінюючи дисертацію Коцура Віталія Вікторовича «Національні меншини України в контексті суспільно-політичних трансформацій 90-х рр. ХХ ст. – поч. ХХІ ст.», висловлю кілька зауважень і побажань:

1) не можу погодитися з автором з тим, що в Україні налічується 130 національних меншин: представників 130 етносів – так, але оскільки вони не усі структуровані таким чином, щоби відповідати поняттю «національна меншина»;

2) варто було би більш чітко ідентифікувати методи дослідження і зазначити яким чином використання того чи того методу підпорядковується досягненню цілей, поставлених у дисертації;

3) у параграфі, де йдеться про представлення проблематики національних меншин у зарубіжній історіографії, варто було би, на мою думку, виділити принципові підходи у розгляді цієї проблематики й порівняти їх, бодай фрагментарно, з підходами вітчизняних дослідників, що уможливило би оцінити включення останніх до загального міжнародного наукового дискурсу;

4) я би пропонував авторові більш чітко акцентувати увагу на етнополітичній поведінці представників національних меншин, особливо за умов складних соціально-економічних та політичних ситуацій. Тим більше його попередній дослідницький досвід (праці зазначені у авторефераті: № 3, № 7, № 8, № 21, № 23 тощо) та і певною мірою матеріал на сторінках 223-240 дають підстави для розмірковування про структурування автором нового напрямку у дослідженні суб'єктості національних меншин України, власне,

їх етнополітичної поведінки. Особливої ваги це набирає в умовах гібридної війни, російської агресії щодо України. З огляду на це, коли мова йде про новизну у дисертаційному дослідженні, то у пункт про «*спрямування до подальшого розвитку*» (с. 30) варто додати саме цей сюжет – етнополітична поведінка.

5) більш коректного формулювання назв, на мою думку, вимагають: Розділ II (увагу варто концентрувати на національних меншинах у становленні етнополітики); Розділ III (мова у назві має йти про визначальні (у тексті «провідні») тенденції, які формують структуру і зміст етнополітики); Розділ IV (йдеться про етнополітичне позиціонування України у динаміці зовнішньополітичних викликів); параграф 7.3 (його назву варто корелювати з назвою розділу і додати означення «в умовах»);

6) необхідне обґрунтування появи у додатку відомості лише про дві національні меншини - грецьку та угорську; оскільки такого роду додатки несуть суттєве інформаційне навантаження, то, можливо, варто було би подати ще й такі ж про інші меншини.

ВИСНОВОК. Наголошу, що висловлені зауваження не впливають на загальну високу оцінку рецензованого дисертаційного дослідження. Аналіз тексту дисертації Коцура Віталія Вікторовича «Національні меншини України в контексті суспільно-політичних трансформацій 90-х рр. XX ст. – поч. XXI ст.», змісту автореферата (зміст якого відповідає змістові дисертації), публікацій за заявленою темою дає підстави зробити висновок про те, що дисертаційне дослідження виконане на належному науковому рівні; воно є помітним вкладом у вітчизняну соціогуманітаристику у контексті вивчення ролі національних меншин у суспільному розвитку України; результати дослідження мають чималий потенціал застосування як у науковій, так і у практичній площині, зокрема у розробці науково-освітніх програм для підготовки фахівців в університетах з історичних та політологічних галузей знань, а також при підготовці законодавчих актів та нормативних документів,

які стосуються етнонаціональної сфери суспільного розвитку України. Важливо для розвитку наукових пошуків у вказаному напрямку є той очевидний факт, що дисертація Віталія Коцура є самостійним дослідженням, яке розширює межі і поглиблює зміст наукового дискурсу важливої проблеми суспільного розвитку поліетнічних країн. Виконана робота відповідає усім вимогам, які висуваються до такого роду праць. Вважаю, що Коцур Віталій Вікторович за дисертаційне дослідження «Національні меншини України в контексті суспільно-політичних трансформацій 90-х рр. XX ст. – поч. XXI ст.» заслуговує присудження наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – Історія України.

ОФІЦІЙНИЙ ОПОНЕНТ:

ЄВТУХ ВОЛОДИМИР БОРИСОВИЧ,

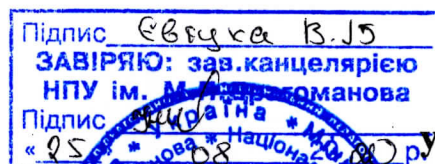
**доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України,**

декан факультету

соціально-економічної освіти

Національного педагогічного

університету імені М.П. Драгоманова

25 серпня 2020 р.

